

η «παγκοσμιοποίηση» και τα εναντίον της κινήματα

Εδώ και πολλά χρόνια η «παγκοσμιοποίηση» έχει γίνει μια λέξη της μόδας. Η ευρεία δημοσιογραφική χρήση της, εξαιτίας της ιδεολογικής και απολογητικής φύσης της, έχει συσκοτίσει τις αντιφάσεις που χαρακτηρίζουν την παγκόσμια οικονομία και τις κοινωνικές αλλαγές που συντελούνται μπροστά στα μάτια μας. Το μεγαλύτερο μέρος των ιδεολογικών και απολογητικών αναφορών και «αναλύσεων» που μας βομβαρδίζουν σχεδόν καθημερινά —και τις οποίες ακόμα και ορισμένοι πολέμιοι της «παγκοσμιοποίησης» παίρνουν στα σοβαρά— αφορούν τη λεγόμενη **οικονομική παγκοσμιοποίηση**. Υποτίθεται ότι οι αγορές είναι όχι απλά διεθνοποιημένες αλλά ανοιχτές στην ανεμπόδιστη ροή κεφαλαίων και εμπορευμάτων, ότι τα εθνικά σύνορα έχουν ξεπεραστεί, ότι οι εθνικοί προστατευτισμοί και έλεγχοι, αν δεν έχουν ήδη καταργηθεί, πάντως έχουν ελαχιστοποιηθεί και ότι ο ρόλος των εθνών-κρατών περιορίζεται απλά στην παροχή εγγυήσεων για την «ομαλή λειτουργία της αγοράς». Δεν είναι μάλιστα λίγοι αυτοί που μιλούν επίσης για **τεχνολογική** και **πολιτιστική παγκοσμιοποίηση**. Υποτίθεται ότι η «πληροφορική επανάσταση» και η ανάπτυξη των μέσων επικοινωνίας έχουν κάνει τον κόσμο μας ένα «παγκόσμιο χωριό» και ότι, μέσω της κυριαρχίας ενός ενιαίου καταναλωτικού προτύπου, έχει ομογενοποιηθεί ο πολιτισμός και ο τρόπος ζωής πάνω στη γη. Πράγμα βέβαια που δεν εμποδίζει τους ίδιους ακριβώς ανθρώπους να μιλάνε εξίσου άνετα και επιπόλαια για «διαφοροποιημένους καταναλωτές», για «πολυπολιτισμικότητα» ακόμα και για «σύγκρουση πολιτισμών»! Τέλος, σύμφωνα με το κυρίαρχο σενάριο της «παγκοσμιοποίησης», δεν υπάρχουν πια ούτε ενδοκαπιταλιστικά αλληλοφάσματα ούτε αντιμαχόμενες κοινωνικές τάξεις, μόνο «πολίτες», «παραγωγοί» και «καταναλωτές». Ο μόνος που χαλάνε τη βιτρίνα αυτού του θαυμαστού «καινούργιου» κόσμου είναι οι φανατικοί τρομοκράτες, οι κολλημένοι κομμουνιστές

και οι οπισθοδρομικοί εθνικιστές.

Αυτή η απλοϊκή και τόσο επίμονα δημοφιλής στα ΜΜΕ εικόνα του κόσμου αντιμετωπίζει τα τελευταία χρόνια, και ειδικά μετά την ασιατική κρίση του 1997, έναν ισχυρό, πολύμορφο αντίλογο. Το αποτέλεσμα είναι ότι οι διάφορες ερμηνείες της οικονομικής παγκοσμιοποίησης είναι πια τόσο αλληλοσυγκρουόμενες που τις αρχικές βεβαιότητες έχει αντικαταστήσει σήμερα μια αυξανόμενη σύγχυση γύρω από τη φύση και την κατεύθυνση του υπαρκτού καπιταλισμού. Ως εκ τούτου, είμαστε αναγκασμένοι να εξετάσουμε τις βασικότερες ερμηνείες της «παγκοσμιοποίησης» μία προς μία. Το οδοιπορικό μας θα είναι μακρύ και δύσβατο, αλλά, ως γνωστόν, βασιλική οδός προς τη γνώση της παγκόσμιας κατάστασης δεν υπάρχει.

Η νεοφιλελεύθερη ορθοδοξία

Η βασική ιδέα των νεοφιλελεύθερων είναι ότι το κράτος δε θά 'πρεπε νά 'χει κανένα ουσιαστικό οικονομικό ρόλο. Η περίοδος του κρατικού παρεμβατισμού που ξεκίνησε τη δεκαετία του '20 αποδείχτηκε —όπως ισχυρίζονται— αντιπαραγωγική και σπάταλη. Αν οι επιχειρήσεις «απελευθερωθούν» από τον «τεχνητό» έλεγχο του κράτους και αναπτυχθούν με «φυσικό» τρόπο τότε μόνο η ανθρωπότητα θα ευτυχήσει. Το κεφάλαιο πρέπει να είναι ελεύθερο να μετακινείται και να επενδύεται εκεί που το έχουν ανάγκη. Οι ιδιωτικοποιήσεις και η ανάπτυξη της αγοράς βάζουν τέρμα στους «γραφειοκρατικούς» ελέγχους και τις «συνδικαλιστικές συντεχνίες» που εμποδίζουν την άνοδο της παραγωγικότητας. Συγκεκριμένες περιοχές του κόσμου μπορούν να ειδικεύονται σ' αυτό που μπορούν να παράγουν καλύτερα. Μπορεί μ' αυτή τη διαδικασία οι πλούσιοι να γίνονται πλουσιότεροι. Αυτό όμως δεν είναι λόγος ανησυχίας. Σύμφωνα με τη θεωρία της διάχυσης (trickle-down theory), που πρωτοεισηγάγε το οικονομικό επιτελείο του Ρήγκαν, η μείωση της φορολογίας των μεγάλων επιχειρήσεων θά 'χει σαν αποτέλε-

σμα τη διάχυση του πλούτου και τη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου όλων των «κοινωνικών στρωμάτων» που θα ωφεληθούν από την αυξημένη δραστηριότητα των επιχειρήσεων και τις αυξημένες δαπάνες των πλουσίων. Δεν είναι λοιπόν καθόλου τυχαίο ότι η προπαγάνδα της «παγκοσμιοποίησης» προωθήθηκε από τους μπουζαχεντί του νεοφιλελευθερισμού. Οι πιο φανατικοί απ' αυτούς δεν πιστεύουν απλά ότι ο κόσμος **θά 'πρεπε** να οργανωθεί στο σύνολό του από την ελεύθερη ροή του κεφαλαίου, χωρίς καμιά κρατική παρέμβαση, αλλά ότι αυτό **είναι ήδη** μια πραγματικότητα· ότι ήδη ζούμε στην εποχή του υπερεθνικού καπιταλισμού. Κάθε προσπάθεια των εθνών-κρατών, των εργατικών κινημάτων ή των πολιτικών κινημάτων ν' αντιστρέψουν αυτή την πραγματικότητα είναι ουτοπική και καταδικασμένη σε αποτυχία.

Να τι λέει ένας από τους φανατικούς αυτής της θρησκείας, ο φιλεύσπλαχνος www.andriaporoulos.gr: «Οι ελεύθερες αγορές βελτιώνουν το επίπεδο ζωής των φτωχών κυρίως λαών του Τρίτου Κόσμου, μια κι επιτρέπουν την προώθηση των φτηνών τους προϊόντων στις ακριβές αγορές της Δύσης, ενώ διευκολύνουν τις επενδύσεις στις οικονομίες τους, εφόσον το χαμηλότερο κόστος [εργασίας εννοεί, αλλά δεν το λέει!] ελκύει τις μεγάλες εταιρείες της Δύσης. Αντίθετα, τα αιτήματα των διαδηλωτών του Σιάτλ και του Γκέτεμποργκ που ζητούσαν την εφαρμογή των εργατικών νόμων της Δύσης σε όλες τις αναπτυσσόμενες χώρες [αναφέρεται στα αιτήματα του AFL-CIO], το κλείσιμο των συνόρων στο ελεύθερο διεθνές εμπόριο και την επιβολή ελέγχων στη διακίνηση κεφαλαίων και συναλλάγματος, [αναφέρεται σε συγκεκριμένες τάσεις του «κινήματος ενάντια στην παγκοσμιοποίηση», όπως θα δούμε παρακάτω], θα οδηγούσαν τους φτωχούς εργάτες της Αφρικής και της Ασίας στην ανεργία, στις θανατηφόρες αρρώστιες και στην πορνεία. [Τι ανακάλυψη! Λες και αυτό δε συμβαίνει ήδη σαν αποτέλεσμα της επέκτασης του κεφαλαίου.]...»

Στο χαζοχαρούμενο κόσμο του «...σχεδόν όλα τα

κοινωνικά στρώματα απολαμβάνουν μέρος της ευημερίας. Εφόσον όλων το εισόδημα αυξάνεται, δεν έχει ιδιαίτερη σημασία αν κάποιων αυξάνεται περισσότερο από τους άλλους». Κατ' αυτόν το λεγόμενο κίνημα κατά της παγκοσμιοποίησης είναι μια «περίεργη συμμαχία παραδοσιακών παλαιοκομμουνιστών κι εθνικιστών ξενόφοβων ακραιοσυντηρητικών» και ανάμεσά τους «βρίσκονται και οι φοβισμένοι αντίπαλοι κάθε τι καινούργιου. Σαν τους Λουδίτες που έσπαγαν ρολόγια για να σταματήσει ο χρόνος [τι ασχετίλα!] και τους οπαδούς της Επίπεδης Γης που ήθελαν να ματαιώσουν την αντίληψη πως η γη είναι στρογγυλή. Όλους εκείνους, δηλαδή, που αντιδρούν φοβισμένα σε κάθε νέα κατάκτηση της τεχνολογίας». Κι όλα αυτά τα τρομερά την ίδια στιγμή που τους κατηγορεί επει-

δή «χρησιμοποιούν το Ίντερνετ και την αγγλική γλώσσα για τη μετάδοση των μηνυμάτων τους»!

Μεταξύ των παπάδων του νεοφιλελευθερισμού, όμως, υπάρχουν και οι πιο ψυχραιμοί και ακόμα πιο φιλεύσπλαχνοι, όπως ο Στέφανος Μάνος:

«Ο μεγαλύτερος φραγμός για ανέλιξη των φτωχών λαών του κόσμου είναι τα εμπόδια που βάζουν στην πραγματική παγκοσμιοποίηση τα πλούσια κράτη... Η Ενωμένη

Ευρώπη διστάζει να ενσωματώσει την πρώην ανατολική Ευρώπη διότι φοβάται ότι, αν υπάρξει ελεύθερη διακίνηση εμπορευμάτων και κεφαλαίων, πολλά εμπορεύματα και γεωργικά προϊόντα που σήμερα δεν μπορούν να έλθουν ανεμπόδιστα στην Ευρώπη, θα έλθουν και θα μειώσουν τα εισοδήματα των αντιστοίχων πλουσίων Ευρωπαίων παραγωγών. Φοβάται επίσης η Ευρώπη ότι πολλές επενδύσεις που σήμερα γίνονται στα σημερινά της όρια θα μετακινηθούν ανατολικότερα. [Αναπαράγει εδώ τη γνωστή απλοϊκή αντίληψη για την άνευ ορίων κινητικότητα του κεφαλαίου]. Όποιος λοιπόν υποστηρίζει την αλληλεγγύη των λαών, δεν μπορεί παρά να είναι οπαδός της παγκοσμιοποίησης. Όποιος στρέφεται κατά της παγκοσμιοποίησης υπηρετεί τα συμφέροντα των

¹ Όλα τα αποσπάσματα προέρχονται από το άρθρο του «Η Παγκοσμιοποίηση και οι εχθροί της», Καθημερινή, ειδική έκδοση **Παγκοσμιοποίηση**, 15-8-2001.

πλουσίων εις βάρος των φτωχών».² Κατ' αυτόν η παγκοσμιοποίηση έχει γίνει μόνο σε περιφερειακή κλίμακα. Στην ενωμένη Ευρώπη, ενώ προχωρά ακόμα στη Βόρειο και Νότιο Αμερική, στη ΝΑ Ασία και αλλού. Και θεωρεί ότι η ολοκλήρωσή της δεν είναι απλά «φυσική» διαδικασία αλλά και θέμα πολιτικής επιλογής που πρέπει να κάνουμε αφού, μπλα μπλα μπλα, όλοι «ως γνωστόν» θα ωφεληθούμε, κλπ, κλπ.

Η «παγκοσμιοποίηση» και η σοσιαλφιλελεύθερη παραλλαγή

Στην αρχική της φάση, στα μέσα της δεκαετίας του '70, η νεοφιλελεύθερη στρατηγική του κεφαλαίου επιχείρησε να λύσει τα προβλήματα της καπιταλιστικής συσσώρευσης χρησιμοποιώντας την τακτική του μονεταρισμού (σφιχτός οικονομικός έλεγχος των δημόσιων δαπανών και των μισθών, «απεριόριστη» ελευθερία της αγοράς, κλπ). Η τακτική αυτή εφαρμόστηκε σε εθνικό επίπεδο, σε χώρες όπως η Βρετανία, οι ΗΠΑ, η Χιλή, όμως σύντομα έγινε αντιληπτό ότι οι δυσχέρειες της συσσώρευσης δεν θα μπορούσαν ν' αντιμετωπιστούν με εθνικές λύσεις. Η ιστορικής σημασίας συνάντηση των ηγετών των 22 πιο αναπτυγμένων καπιταλιστικών κρατών στο Κανκούν του Μεξικού το 1982, τη χρονιά που το μεξικάνικο κράτος κήρυξε μορατόριουμ αποπληρωμής των χρεών του στις ξένες τράπεζες, εγκαινίασε την εποχή του **παγκόσμιου νεοφιλελευθερισμού**. Οι χώρες του «Πρώτου Κόσμου», υπό την ηγεσία των ΗΠΑ, άρχισαν να επιβάλλουν στον «Τρίτο Κόσμο» και τον τότε λεγόμενο Δεύτερο Κόσμο³ τα περίφημα Προγράμματα Δομικής Προσαρμογής. Από το 1983 ως τη δεκαετία του '90 πάνω από 100 χώρες αναγκάστηκαν να συμφωνήσουν στην εφαρμογή αυτών των προγραμμάτων υπό την επίβλεψη του

ΔΝΤ για να μπορέσουν ν' αποκτήσουν καινούργια δάνεια και να ξεπληρώσουν τα παλιά. Αυτά τα προγράμματα προέβλεπαν:

- * δραστικές περικοπές στις δημόσιες δαπάνες και τις επιδοτήσεις (εξαιρουμένων των δαπανών για την «άμυνα» και την αστυνόμευση)· πράγμα που οδήγησε σε σημαντικές περικοπές στην υγεία, την εκπαίδευση και τις κοινωνικές δαπάνες

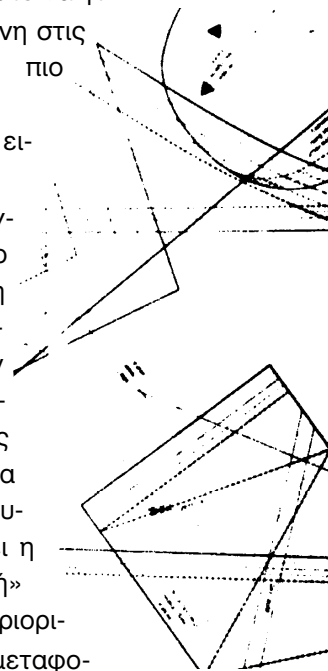
- * πάγωμα μισθών «ώστε να γίνει η προσανατολισμένη στις εξαγωγές παραγωγή πιο ανταγωνιστική»

- * απελευθέρωση των εισαγωγών/κατάργηση των εμπορικών φραγμών «ώστε να γίνει πιο αποδοτική η τοπική βιομηχανία» και θερμοθέτηση κινήτρων για την προσανατολισμένη στις εξαγωγές παραγωγή «ώστε να προσελκυστεί ξένο συνάλλαγμα και να γίνει η ανάπτυξη πιο δυναμική»

- * κατάργηση των περιορισμών στην κίνηση ή μεταφορά κεφαλαίων και ενθάρρυνση των ξένων επενδύσεων στη βιομηχανία και το χρηματιστήριο «ώστε ν' αυξηθεί η ανταγωνιστικότητα και η ποιότητα των προϊόντων και των παρεχόμενων υπηρεσιών»

- * υποτίμηση του τοπικού νομίσματος σε σχέση με σκληρά νομίσματα όπως το δολάριο «για να γίνουν οι εξαγωγές πιο ανταγωνιστικές»

- * ιδιωτικοποιήσεις κρατικών επιχειρήσεων και δραστική απορύθμιση «ώστε να επιτευχθεί από

² Στ. Μάνος, «Ζούμε σε μίνι παγκοσμιοποίηση», στο ίδιο.

³ Ο όρος «Τρίτος Κόσμος» χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά το 1952 από το γάλλο δημογράφο Alfred Sauvy, για να περιγράψει τις «φτωχές» χώρες της Αφρικής, της Ασίας, της Λατινικής Αμερικής και του Ειρηνικού, δηλ. τις χώρες όπου οι καπιταλιστικές κοινωνικές σχέσεις ήταν υπανάπτυκτες. Ο Πρώτος Κόσμος ήταν το βορειο-αμερικάνικο/ευρωπαϊκό «δυτικό μπλοκ» και το υπό σοβιετική επιρροή «ανατολικό μπλοκ» ήταν ο Δεύτερος Κόσμος. Ο όρος «Τρίτος Κόσμος» χαρακτήριζε επίσης εκείνες τις χώρες που δεν είχαν συνταχθεί με το δυτικό ή με το ανατολικό μπλοκ στον μεταξύ τους «ψυχρό πόλεμο». Με την κατάρρευση των ανατολικών καθεστώτων ο όρος Δεύτερος Κόσμος έπαψε να χρησιμοποιείται. Η δημιουργία θυλάκων καπιταλιστικής ανάπτυξης παντού στον κόσμο, τις τελευταίες δεκαετίες, έκανε επίσης προβληματική τη χρήση του όρου «Τρίτος Κόσμος». Εδώ θα τον χρησιμοποιήσουμε εντός εισαγωγικών, όπως και τους όρους «Δύση», «Νότος», «κέντρο» και «περιφέρεια».

την αγορά η καλύτερη δυνατή κατανομή παραγωγικών πόρων και το χαμηλότερο κόστος παραγωγής»⁴

- * συμμόρφωση με τους αυστηρούς κώδικες πνευματικής ιδιοκτησίας ώστε να εξασφαλίστούν τα περιουσιακά (άυλα) στοιχεία των πολυεθνικών επιχειρήσεων
- * φορολογικές μεταρρυθμίσεις

που μεταφέρουν το φορολογικό βάρος από τα κέρδη στους μισθούς.

Τα Προγράμματα Δομικής Προσαρμογής που συνόδευσαν τις μεσοπρόθεσμες πιστώσεις της Παγκόσμιας Τράπεζας και του ΔΝΤ υποτίθεται ότι βοηθούσαν τις χώρες του «νότου» και της «ανατολής» ν' αντιμετωπίσουν τα ελλείμματα στα ισοζύγια τρεχουσών συναλλαγών και ν' αποκτήσουν «οικονομική αυτότητα». Στην πραγματικότητα επρόκειτο για τη διεθνοποίηση της νεοφιλελεύθερης στρατηγικής σε πλανητική κλίμακα: για τη μεταρρύθμιση της σχέσης των εδαφικά αγκυλωμένων εθνών-κρατών με την ανάγκη κινητικότητας και «φυγής» του παγκόσμιου, και ειδικότερα, δυτικού κεφαλαίου. Αυτή η στροφή προς την τρομοκρατία του χρήματος που στα μέσα της δεκαετίας του '80 συνδυάστηκε με τη μαζική επέκταση της καταναλωτικής πίστης και των πολεμικών επενδύσεων στα καπιταλιστικά αναπτυσσόμενα κράτη της Δύσης, συνιστούσε **αναγνώριση της συνεχιζόμενης εργατικής ανυποταξίας και αναζήτηση τρόπων αποσύνθεσης της εργατικής δύναμης μέσω της ενθάρρυνσης της χρέωσης**. Η επέκταση της πίστης επέτρεψε στο κεφάλαιο ν' αναχαιτίσει τη λανθάνουσα τάση ομογενοποίησης των αγώνων ενάντια στη λιτότητα, αγώνες που στα τέλη της δεκαετίας του '70/ αρχές της δεκαετίας

του '80 διεξάγονται απ' άκρου εις άκρον: από την Καραϊβική και το Μεξικό ως την Αγγλία και τον Περσικό Κόλπο.⁵ Αυτή η προσπάθεια πλανητικής αυτοεπέκτασης του κεφαλαίου, με το μετασχηματισμό των δανείων και των χρεών σε εργαλεία ξεμπλοκαρίσματος της καπιταλιστικής συσσώρευσης, με τις βίαιες (πόλεμος, περιφράξεις) και τις «ειρηνικές» πλευρές της, ωραιοποιήθηκε με τη χρήση της πασίγνωστης, ανώδυνης λέξης παγκοσμιοποίηση. Στις αρχές της δεκαετίας του '90 οι οπαδοί του παγκόσμιου νεοφιλελευθερισμού είχαν φτάσει σε κοινές συμφωνίες όσον αφορά τη δημιουργία μιας μεγαλύτερης ομοιομορφίας και τυποποίησης των κωδίκων και των πειθαρχικών κανόνων της εκμετάλλευσης της εργασίας και των όρων της παγκόσμιας κινητικότητας του κεφαλαίου. Αυτή η συναίνεση δεν κράτησε για πολύ. Μια σειρά γεγονότων όπως:

- * η έναρξη, απ' τα μέσα της δεκαετίας του '80 ενός νέου κύκλου αγώνων στον «Τρίτο Κόσμο» ενάντια στα Προγράμματα Δομικής Προσαρμογής
- * η μεγάλη απεργία στη Γαλλία το Δεκέμβριο του '95 που αμφισβήτησε με καθοριστικό τρόπο την οικοδόμηση μιας νεοφιλελεύθερης κοινωνικής και οικονομικής τάξης στην Ευρώπη
- * οι απανωτές —και μόνο εκ πρώτης όψεως νομισματικές— κρίσεις στο Μεξικό το 1994, την Ασία το 1997, τη Ρωσία και τη Βραζιλία το 1998 έσπειραν αρχικά την ανησυχία και αργότερα τον πανικό στις γραμμές των «παγκοσμιοποιητών» και οδήγησαν στη διαμόρφωση σοβαρών διαφωνιών στο εσωτερικό του μπλοκ τους. Στα τέλη της δεκαετίας του '90 μπορούσε κανείς να διακρίνει τρεις φράξιες μέσα στο κυρίαρχο καπιταλιστικό μπλοκ: τους συντηρητικούς οπαδούς της «ελεύθερης αγοράς», τους θεσμικούς νεοφιλελεύθερους και τους σοσιαφιλελεύθερους. Οι διακριτά διαφορετικές θέσεις αυτών των φραξιών δεν εκκινούν από στενά οικονομικά συμφέροντα αλλά έχουν να κάνουν με τις *στρατηγικές επιλογές της ταξικής κυριαρχίας*. Δίνουν λοιπόν διαφορετικές απαντήσεις σε ερωτήματα όπως: «Ποιος είναι ο καλύτερος τρόπος θεσμικής πλαισίωσης της παγκόσμιας οικονομίας; Πως μπορεί να επιτευχθεί η

⁴ Εντός εισαγωγικών ο ιδεολογικός λόγος του νεοφιλελευθερισμού.

⁵ Για μια ανάλυση των ταξικών αγώνων εκείνης της εποχής και την κρίση του χρέους, εστιασμένη στην περίπτωση του Μεξικού, βλ. τα κεφάλαια «Insurgencia Obrera— Εργατική Ανταρσία 1973-1977» και «Η αβάσταχτη ταξικότητα του χρέους» στο κείμενό μας *Μεξικό δεν είναι μόνο η Τσιάπας, ούτε η εξέγερση στην Τσιάπας είναι μεξικάνικη υπόθεση*, στα Παιδιά της Γαλαρίας νο. 5 (1995), σ. 16-18.

ολοκλήρωση της νέας παγκόσμιας τάξης; Πως θα εξασφαλίσουμε μακροπρόθεσμα τη σταθερότητα και αναπαραγωγή του καπιταλιστικού συστήματος;»

Οι συντηρητικοί της «ελεύθερης αγοράς»

είναι οι πιο φανατικοί οπαδοί του παγκόσμιου laissez-faire. Ανάμεσά τους θα βρει κανείς τραπεζίτες,

κερδοσκόπους, οικονομολόγους και μέλη διάφορων think-tanks. Βαθιά επηρεασμένοι απ' τις ιδέες του Μίλτον Φρίντμαν, αυτή η φράξια αντιτίθεται σε κάθε γραφειοκρατικό κεντρικό σχεδιασμό που παρεμβαίνει στην λειτουργία της αγοράς. Όπως έχει δηλώσει ένας απ' αυτούς, «ο κρατισμός του ΔΝΤ δεν είναι καλύτερος από το σοβιετικό κρατισμό».⁶ Οι συντηρητικοί πιστεύουν ότι η αγορά πρέπει ν' αναλαμβάνει το ρίσκο της και ότι οι επιχειρήσεις πρέπει να μπορούν ν' αποτυγχάνουν χωρίς να σπεύδει προς σωτηρίαν τους το κράτος ή κάποιος υπερεθνικός οργανισμός. Κατ' αυτούς υπάρχει μια «φυσική» διαδικασία «δημιουργικής καταστροφής». Η χρεοκοπία απελευθερώνει το κεφάλαιο από την κακή διαχείρισή του και το μεταφέρει στα χέρια αυτών που «ξέρουν να επεν-

δύουν». «Καπιταλισμός χωρίς χρεοκοπία είναι παράδεισος χωρίς κόλαση» λέει ο Kudlow. Ορισμένοι απ' αυτούς όπως ο Τζωρτζ Σουλτς (πρώην υπουργός εξωτερικών των ΗΠΑ) και διάφοροι κερδοσκόποι φτάνουν στο σημείο να ζητούν την κατάργηση του ΔΝΤ.

Οι **θεσμικοί νεοφιλελεύθεροι** είναι εδώ και αρκετά χρόνια η κυρίαρχη καπιταλιστική φράξια. Στους κόλπους της εντάσσονται μαφιόζοι όπως ο Μπιλ Κλίντον, η οικογένεια Μπους, οι διευθυντές της Παγκόσμιας Τράπεζας και του ΔΝΤ, κερδοσκόποι όπως ο Σόρος, πολλά μέλη της Τριμερούς Επιτροπής,⁷ στελέχη πολυεθνικών εταιρειών και χρηματοπιστωτικών οργανισμών. Στις δικές τους ενέργειες οφείλεται τις τελευταίες δεκαετίες η ραγδαία ανάπτυξη βασικών συμφωνιών και οργανισμών συντονισμού και διευκόλυνσης της διεθνούς καπιταλιστικής δραστηριότητας, όπως η NAFTA, η FTAA,⁸ ο ΠΟΕ και η επέκταση των δραστηριοτήτων της Παγκόσμιας Τράπεζας και του ΔΝΤ. Αυτή η φράξια δε διακρίνεται μόνο για την πίστη της στην εφαρμογή νεοφιλελεύθερων οικονομικών και πολιτικών συνταγών αλλά και για την επιμονή της στην οικοδόμηση ενός σταθερού και ρυθμισμένου παγκόσμιου οικονομικού περιβάλλοντος που θα εγγυάται την καπιταλιστική συσσώρευση. Βασικός της στόχος είναι να προστατεύσει τους παγκόσμιους χρηματοοικονομικούς θεσμούς από μια πιθανή κατάρρευση. 1,5 τρισεκατομμύριο δολάρια αλλάζουν χέρια κάθε μέρα, στην παγκόσμια αγορά συναλλάγματος.⁹ Τα πραγματικά συναλλαγματικά αποθέματα όλων

⁶ Lawrence Kudlow, οικονομολόγος της εποχής του Ρήγκαν, Lerner News Hour, 14-1-1998.

⁷ Η Τριμερής Επιτροπή (Trilateral Commission) σχηματίστηκε στα μέσα της δεκαετίας του '70, από στελέχη εταιρειών, πολιτικούς και διανοούμενους των ΗΠΑ, της Ιαπωνίας και της Ευρώπης —κατόπιν πρωτοβουλίας του Μπρεζίνσκι, συμβούλου του Κάρτερ— για ν' αντιμετωπίσει την ανερχόμενη απειλή της σοβιετικής επιρροής και του «Τρίτου Κόσμου».

⁸ Συμφωνία για τη δημιουργία περιοχής ελεύθερου εμπορίου (Free Trade Area Agreement) μεταξύ 34 κρατών της Βόρειας και Νότιας Αμερικής. Στο Κεμπέκ τον Απρίλιο του 2001, εξαιτίας των αντιρρήσεων της Βραζιλίας, η έναρξη της νέας «ζώνης του δολαρίου» μετατέθηκε για το 2005.

⁹ Σύμφωνα με τα στοιχεία της Τράπεζας Διεθνών Διακανονισμών (Bank for International Settlements, Ελβετία, Απρίλης 1998). Το 1980 οι αγοραπωλησίες σε ξένο συνάλλαγμα δεν ξεπερνούσαν τα 80 δις δολάρια ημερησίως. Ας έχουμε υπόψη μας ότι οι τεράστιοι αυτοί αριθμοί αποδεικνύουν απλώς τη μεγέθυνση του κύκλου εργασιών στον τομέα της αγοράς συναλλάγματος και τον αναπτυγμένο ρόλο του χρήματος γενικά, όχι το πραγματικό μέγεθος του χρηματιστικού κεφαλαίου το οποίο παρουσιάζεται διογκωμένο. Το ίδιο ισχύει και για τον κύκλο εργασιών των παραγωγών, που παρουσιάζεται να ξεπερνά 13 φορές το παγκόσμιο ΑΕΠ! Αλλά και γενικότερα, η παγκόσμια κεφαλαιοποίηση, δηλ. η μετατροπή των παρακρατηθέντων κερδών σε κεφάλαιο, με την έκδοση νέων μετοχών, δεν είναι παρά συγκρότηση πλασματικού κεφαλαίου που δεν μπορεί να γεννήσει νέα αξία αλλά μόνο ν' αναδιανείμει την παλιά, αυτή που έχει ήδη

των κυβερνήσεων το 1998 μόλις που ξεπερνούσαν την ημερήσια αγοραπωλησία συναλλάγματος στις διεθνείς αγορές! Το 95% των δολοηψιών αφορούσε τη βραχυπρόθεσμη κερδοσκοπία με τις διακυμάνσεις των συναλλαγματικών ισοτιμιών. Υπολογίζεται ότι ένα πολύ μικρό ποσοστό των συναλλαγών σχετίζεται με το πραγματικό εμπόριο.¹⁰ Αυτήν την ανησυχητική αστάθεια που προκαλεί η φρενήρης παγκόσμια χρηματιστική δραστηριότητα θέλουν ν' αντιμετωπίσουν οι θεσμικοί νεοφιλελεύθεροι. Ο κερδοσκόπος Σόρος, χρόνια τώρα, αρθρογραφεί και νουθετεί τη φράξια του πάνω σ' αυτό το ζήτημα:

«Ο ελεύθερος ανταγωνισμός παράγει περισσότερο πλούτο από τον κρατικό έλεγχο... Όμως η παγκοσμιοποίηση έχει και τα μειονεκτήματά της. Οι χρηματαγορές είναι ασταθείς. Ο ελεύθερος ανταγωνισμός δημιουργεί και εντείνει τις ανισότητες τόσο στο εσωτερικό των κρατών όσο και μεταξύ τους... Για να εξαλείψουμε τις αρνητικές αυτές συνέπειες της παγκοσμιοποίησης πρέπει να δράσουμε σε διεθνές επίπεδο... Οι πρόσφατες αλλαγές στην παγκόσμια οικονομική αρχιτεκτονική έχουν αποκλειστικό στόχο να επιβάλλουν μια μεγαλύτερη πειθαρχία στην αγορά. Έτσι, θα μειωθεί η ηθικός κίνδυνος που συχνά προκύπτει από τις επιλογές του ΔΝΤ... Οι παγκόσμιες χρηματαγορές χρειάζονται μια παγκόσμια κεντρική τράπεζα ή κάποιο άλλο χρηματοοικονομικό ίδρυμα, που να μπορεί να εξισορροπεί τις χρηματαγορές... Επίσης, η Παγκόσμια Τράπεζα πρέπει να πάψει να ζητά από τις κυβερνήσεις που χρηματοδοτεί να εγγυώνται τα χρήματα των δανείων. Αυτό δίνει στις κυβερνήσεις τον έλεγχο ως προς το ποιες επιχειρήσεις του ιδιωτικού το-

μέα, ποια τοπική κυβέρνηση και ποια μη-κυβερνητική οργάνωση (ΜΚΟ) θα λάβει τη χρηματοδότηση. Αυτός ο έλεγχος όμως είναι αντίθετος με την ανάπτυξη των ανοικτών κοινωνιών... Προτείνω, όλες οι ανοικτές κοινωνίες του κόσμου να σχηματίσουν μια συμμαχία με ένα διπλό σκοπό: να προωθήσουν την ανάπτυξη ανοικτών κοινωνιών σε άλλα μέρη του κόσμου και τη δημιουργία μιας παγκόσμιας ανοικτής κοινωνίας. Το πρώτο απαιτεί τη χορήγηση αναπτυξιακής βοήθειας. Το δεύτερο, προϋποθέτει την ενδυνάμωση των κεντρικών διεθνών δεσμών, όπως μια κεντρική διεθνής τράπεζα και μια οργάνωση για τη διεθνή ανάπτυξη. Εννοείται ότι μια τέτοια συμμαχία δεν προκύπτει μόνο από τη συνεργασία των κρατών, αλλά απαιτεί και την εμπλοκή της κοινωνίας των πολιτών...

Μόνο αν οι λαοί πιστέψουν σε μια τέτοια, ανοικτή κοινωνία, που επεκτείνεται πέρα από τα σύνορα, μπορεί αυτή να γίνει πράξη. Ως τώρα, η κοινωνία των πολιτών κινητοποιείται για την καταστροφή των διεθνών οργανισμών, όπως έδειξαν οι διαδηλώσεις εναντίον του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου και της Παγκόσμιας Τράπεζας στο Σιάτλ και την Ουάσινγκτον. Πρέπει ν' αντιστρέψουμε αυτήν την τάση και ν' αρχίσουμε ένα κίνημα για τη δημιουργία της παγκόσμιας ανοικτής κοινωνίας» (Από άρθρο του στην ειδική έκδοση της Καθημερινής για την παγκοσμιοποίηση, 15-8-2001). Το κίνημα για τη δημιουργία μιας παγκόσμιας ανοικτής κοινωνίας υπάρχει· είναι η φράξια των θεσμικών νεοφιλελεύθερων που αγωνίζεται για την εγκαθίδρυση της παγκόσμιας δημοκρατίας του κεφαλαίου, είτε με τον εκβιασμό του χρέους είτε με τις βόμβες στο Ιράκ, τη Γιουγκοσλαβία, το Αφγανιστάν. Το κείμενο του Σόρος, που θα μπο-

παραχθεί από την παραγωγική ζωντανή εργασία. Η χρηματιστηριακή φούσκα θα αποδεικνυόταν εύκολα αν όλες οι μετοχές πουλιούνταν ταυτόχρονα. Τότε θα φαινόταν ότι τα κέρδη είναι ονομαστικά.

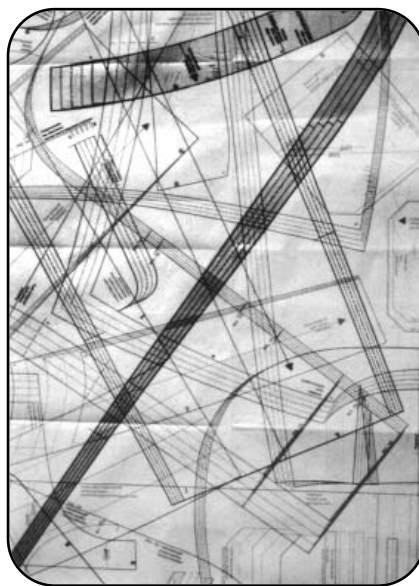
¹⁰ Τελευταία υπάρχουν ορισμένοι που πιστεύουν ότι μεγάλο μέρος της νομισματικής «κερδοσκοπίας» συνδέεται στην πραγματικότητα άμεσα με το πραγματικό εμπόριο, με την έννοια ότι γίνεται από εταιρείες που εμπλέκονται στο διεθνές εμπόριο, και αποσκοπεί στην «αντιστάθμιση» τυχόν μελλοντικής ζημιάς. Για παράδειγμα, αν μια ελληνική εταιρεία σκοπεύει ν' αγοράσει στο μέλλον προϊόντα από τις ΗΠΑ (πληρωμένα σε δολάρια) και προβλέπει επίσης ότι το δολάριο θ' ανατιμηθεί στο μέλλον τότε σπεύδει ν' αγοράσει μεγάλη ποσότητα δολαρίων όσο η τιμή του είναι ακόμα «χαμηλή». Αν κάτι αλλάξει και δεν αγοράσει τελικά τα προϊόντα που σκόπευε τότε ξαναπουλάει τα δολάρια. Πολλές μεγάλες εμπορικές εταιρείες εμπλέκονται σ' αυτές τις εκτεταμένες αγοραπωλησίες συναλλάγματος. Γι' αυτό το θέμα πάντως λείπουν οι σχετικές εμπειρικές έρευνες.

ρούσε να θεωρηθεί και ως άτυπο μανιφέστο αυτής της φράξιας, υποδηλώνει την ανησυχία της, για το ότι δεν κατάφερε να εντάξει όλες τις ΜΚΟ στα σχέδιά της, με αποτέλεσμα τα «θλιβερά γεγονότα των διαδηλώσεων ενάντια στην παγκοσμιοποίηση».

Στις συζητήσεις που γίνονται εντός της Καπιταλιστικής Διεθνούς, οι **σοσιαφιλελεύθεροι** πάνε ένα βήμα πιο πέρα από τους θεσμικούς. Ζητάνε να δημιουργηθούν ευρύτεροι παγκόσμιοι ρυθμιστικοί μηχανισμοί που να μπορούν όχι μόνο να χαλιναγωγήσουν τη χρηματιστηριακή κούρσα αλλά και να αμβλύνουν τις έντονες κοινωνικές αντιθέσεις του παγκόσμιου καπιταλισμού, εξασφαλίζοντας την πολιτική σταθερότητα του συστήματος. Ενοείται ότι οι σοσιαφιλελεύθεροι δεν προτείνουν κάποια μορφή παγκόσμιου κεύσινισμού που θα σήμαινε επιστροφή στην «πλήρη απασχόληση», στην ισχυρή παρέμβαση του κράτους στην οικονομία και κυρίως στις παλιές μαζικές επενδύσεις στον τομέα της αναπαραγωγής της εργατικής δύναμης.

Οι σοσιαφιλελεύθεροι υποστηρίζουν την «ελεύθερη αγορά», τις ιδιωτικοποιήσεις, τις δομές και τους θεσμούς του παγκόσμιου υπαρκτού καπιταλισμού. Αλλά βλέποντας την επέκταση της φτώχειας και των ανισοτήτων τα τελευταία χρόνια και τις κοινωνικές αναταραχές που επακολούθησαν έφτασαν τελικά ν' αμφισβητήσουν την απορύθμιση των αγορών εργασίας, τις περικοπές των κοινωνικών δαπανών και τη μανία της ιδιωτικοποίησης των πάντων.

Στις ΗΠΑ αυτή η φράξια περιλαμβάνει μια σημαντική μερίδα γερουσιαστών του Δημοκρατικού Κόμματος και οικονομολόγους όπως ο Τζόζεφ Στίγκλιτς και ο Πωλ Κρούγκμαν.¹¹ Στην Ευρώπη, την Ασία και τον «Τρίτο Κόσμο» εκπροσωπείται από πρώην σοσιαλδημοκράτες όπως ο Μπλαιρ, ο

Σρέντερ και ο Ζοσπέν, από τον κυβερνητικό συνασπισμό της Βραζιλίας και από μέλη της ιαπωνικής κυβέρνησης. Επιμένουμε ότι παρά την προστατευτική και ορισμένες φορές εθνικιστική διημάγωγιά τους αυτές οι ομάδες δεν εκπροσωπούν εθνικές καπιταλιστικές φράξιες· είναι αφοσιωμένες στην υπόθεση της «παγκοσμιοποίησης» (όπως την έχουμε ήδη ορίσει).

Ο Τζόζεφ Στίγκλιτς (πρώην πρόεδρος του συμβουλίου οικονομικών εμπειρογνομόνων του Κλίντον, πρώην επικεφαλής των οικονομολόγων της Παγκόσμιας Τράπεζας —απ' την οποία απολύθηκε το Μάιο του 2000 λόγω «υπερβολικής κριτικής», για να γίνει κάτι σαν ήρωας (!) για το αμερικάνικο «κίνημα ενάντια στην παγκοσμιοποίηση»— και φετινός νομπελίστας) είναι από τους κυριότερους εκφραστές του σοσιαφιλελευθερισμού. Κατηγορεί το ΔΝΤ και την Παγκόσμια Τρά-

πεζα ότι «υπονομεύουν τη δημοκρατία» επειδή η επεξεργασία των σχεδίων τους γίνεται με μυστικότητα, χωρίς τη συμμετοχή της «κοινωνίας των πολιτών» και ότι έχουν αποτύχει ν' αυξήσουν τις οικονομικές επιδόσεις των κρατών που χρηματοδοτούν και καθοδηγούν.¹² Σε μια σειρά διαλέξεων στην Ευρώπη τα τελευταία χρόνια έχει καταφερθεί εναντίον της ανεξέλεγκτης αγοράς κεφαλαίων, τις βραχυπρόθεσμες «επενδύσεις» που ενθαρρύνει η πολιτική του ΔΝΤ και την κοροϊδία του «ελεύθερου εμπορίου». Ζητά μάλιστα μια κάποια ενίσχυση του ρόλου

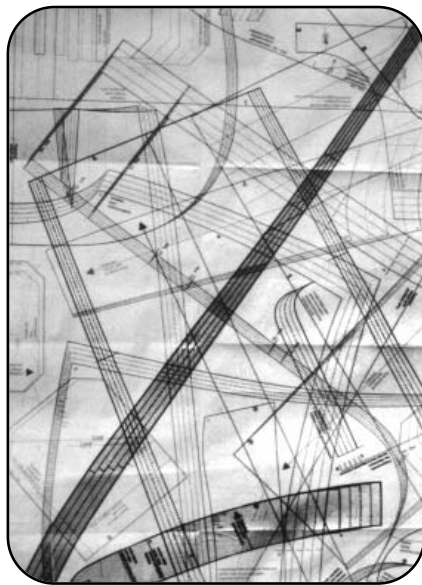
του κράτους στην προστασία του περιβάλλοντος και στην διαδικασία σχηματισμού κοινωνικού κεφαλαίου (εκπαίδευση, χρήση της τεχνολογίας από τους «πολίτες», βελτίωση του βιοτικού επιπέδου και των υγειονομικών υπηρεσιών).

Οι σοσιαφιλελεύθεροι αντιλαμβάνονται πολύ καλύτερα από τους θεσμικούς νεοφιλελεύθερους, και φυσικά τους φονταμενταλιστές οπα-

¹¹ Πρόσφατα ο Κρούγκμαν, με αφορμή την τρομοκρατική επίθεση της 11ης Σεπτεμβρίου και την «ανεπαρκή» φύλαξη των αμερικάνικων αεροδρομίων που εδώ και αρκετά χρόνια είχε ιδιωτικοποιηθεί, ξεσπάθωσε ενάντια στη «συρρίκνωση του κράτους» και την «ολοένα μικρότερη χρηματοδότηση δημοσίων οργανισμών». (New York Times —Καθημερινή, 23/9/2001).

¹² Δες το άρθρο που έγραψε γι' αυτόν ο δημοσιογράφος του Observer Γκρέγκορ Πάλαστ (Εποχή, 21/10/2001).

δούς του *laissez-faire*, ότι η φύσκα του χρηματιστικού κεφαλαίου δεν είναι αιτία της σημερινής κρίσης συσσώρευσης αλλά αποτέλεσμα ενός βαθύτερου προβλήματος. Η αρχική νεοφιλελεύθερη/μονεταριστική πολιτική των διαχωρισμών (λιτότητα για το μεγαλύτερο κομμάτι της εργατικής τάξης και αύξηση του εισοδήματος και της καταναλωτικής δυνατότητας για ένα μικρότερο τμήμα της) και της «φυγής» από την παραγωγή προς τις χρηματιστικές δραστηριότητες (δάνεια, αγορές τίτλων, κλπ) πράγματι κατάφερε ν' αυξήσει τα ποσοστά κέρδους των καπιταλιστών μέσα στη δεκαετία του '90. Όμως η απορύθμιση και οι συνεπαγόμενοι αποκλεισμοί (διάκριση εργατών και χωρών σε «άξιους» και «ανάξιους» να δανειστούν και να καταναλώσουν) δημιούργησαν με τον καιρό προβλήματα ενσωμάτωσης της εργατικής τάξης, προβλήματα αναπαραγωγής του κεφαλαίου τόσο στο «κέντρο» όσο και στην «περιφέρεια». Η νεοφιλελεύθερη στρατηγική ήταν βέβαια μια αναγκαία για το κεφάλαιο απάντηση στην άνοδο της ταξικής πάλης τα χρόνια του 1968-1973, όμως δημιούργησε νέες δυσκολίες ρύθμισης και νομιμοποίησης του καπιταλιστικού συστήματος. Εξ ου και το ενδιαφέρον των σοσιαλφιλελεύθερων για μια νέα ρύθμιση, ένα νέο «κοινωνικό συμβόλαιο» με την «κοινωνία των πολιτών». Θεωρούν ότι το κράτος μπορεί να επηρεάσει την παραγωγική δραστηριότητα χωρίς να παρέμβει άμεσα σ' αυτήν· να ενθαρρύνει μέσω κοινωνικών προγραμμάτων εκπαίδευσης και υγείας την παραγωγή ανθρώπινου κεφαλαίου· να επιστρατεύσει την εργατική δύναμη μέσω της διαχείρισης της ανεργίας (*workfare*, *stage*, κλπ)· να δημιουργήσει μια «ευέλικτη αγορά εργασίας»· να ορθολογικοποιήσει τις αναγκαίες μεταναστευτικές ροές· να επανακαθορίσει, με τη βοήθεια των ΜΚΟ, τη σχέση δημόσιου/ιδιωτικού τομέα (μοίρασμα της ευθύνης για την αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης ανάμεσα στο άτομο, το κράτος, τις κερδοσκοπικές επιχειρήσεις και την «τοπική κοινότητα»). Όλα αυτά απαιτούν μεταρρύθμιση του κοινωνικού κράτους πρόνοιας στην Ευρώπη και μια πολιτική περιφράξης, «προστασίας», επιτήρησης αστυνομικοστρατιωτικής ή ακόμα και εξόντωσης του πλεονά-

ζοντος πληθυσμού στις «προβληματικές» περιοχές (π.χ. Βαλκάνια, Αφρική).

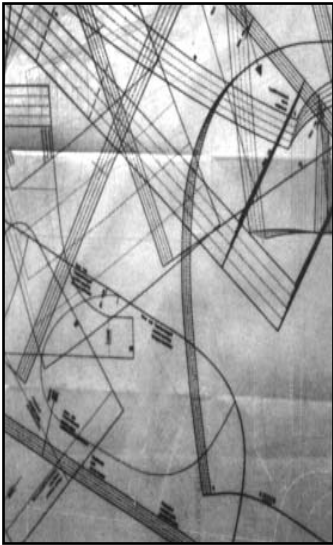
Όσο, με διάφορες στατιστικές αλημείες, το παραμύθι της «Νέας Οικονομίας» κρατιόταν στα πάνω του, πολλοί πίστευαν ότι ο μέχρι τώρα ήπιος σοσιαλφιλελευθερισμός ευρωπαϊκού τύπου θα ήταν η διεθνής «πολιτική λογική» που θα της αντιστοιχούσε. Καθώς όμως το μπλοκάρισμα της αξιοποίησης στην καρδιά του διεθνούς καπιταλισμού, τις ΗΠΑ, επιδεινώθηκε τα τελευταία χρόνια, η κυρίαρχη σ' αυτή τη χώρα θεσμική νεοφιλελεύθερη φράξια στράφηκε, με αφορμή τα γεγονότα της 11ης Σεπτεμβρίου, αποφασιστικά προς ένα συνδυασμό πολεμικής οικονομίας, τόνωσης της επιχειρηματικότητας μέσω «ενέσεων ρευστού» προς τις εταιρείες και ακόμα περισσότερων απολύσεων. Το ρίσκο που παίρνουν αυτή τη στιγμή οι «παγκοσμιοποιητές» στην προσπάθειά τους όχι μόνο να εδραιώσουν νέες μορφές διεθνούς καπιταλιστικής ομοφωνίας αλλά και ν' ανακάμψουν από την οικονομική κρίση είναι τεράστιο. Αν ο «πόλεμος κατά της τρομοκρατίας» γίνει όντως το επίκεντρο της νέας τους στρατηγικής δε βλέπουμε στο άμεσο μέλλον να προωθείται άλλο «κοινωνικό συμβόλαιο» απ' αυτό που δένει τους τρομοκρατημένους «πολίτες» με τους «προστάτες» τους. Η μορφή του νέου πατερναλιστικού κοινωνικού κράτους είναι μπατσική. Και η παγκόσμια κοινωνική πόλωση εντείνεται.

Η ρεφορμιστική αριστερά

Ενώ για τους νεοφιλελεύθερους και τους σοσιαλφιλελεύθερους η «παγκοσμιοποίηση» είναι ένας μονόδρομος χωρίς επιστροφή, «φυσική» επέκταση της αυτορυθμιζόμενης «οικονομίας της αγοράς» —ο μόνος κόσμος που συνάδει με την «ατομικιστική ανθρώπινη φύση»— η ρεφορμιστική αριστερά, που μαζί με τις ποικίλες ΜΚΟ αποτελεί τη ραχοκοκαλιά του «κινήματος κατά της παγκοσμιοποίησης», θεωρεί ότι η σημερινή μορφή της καπιταλιστικής «παγκοσμιοποίησης» είναι αντιστρέψιμη.

Από την άποψη της ανάλυσής τους για τη φύση του υπαρκτού καπιταλισμού, θα μπορούσαμε να

χωρίσουμε τους ρεφορμιστές αριστερούς σε τρεις κατηγορίες:

α) Σ' αυτούς που θεωρούν ότι η διαδικασία της παγκοσμιοποίησης (χωρίς εισαγωγικά) ξεκίνησε σαν στρατηγική των πολυεθνικών τη δεκαετία του '70 με σκοπό ν' απαντήσει στην κρίση του εθνικά ρυθμισμένου καπιταλισμού. Σύμφωνα

με τους Jeremy Brecher και Tim Costello, βασικούς θεωρητικούς αυτής της τάσης, οι πολυεθνικές είδαν το σύστημα της εθνικής οικονομικής ρύθμισης και του ταξικού «συμβιβασμού» ως εμπόδιο στην αύξηση των κερδών τους. Η λύση για την κρίση κερδοφορίας θα ήταν η μείωση του εργατικού κόστους. Άρα θα έπρεπε να μεταφέρουν τις επιχειρήσεις τους σε χώρες χαμηλού κόστους εργασίας· ν' αναδιαρθρωθούν μέσα σ' ένα περιβάλλον αυξανόμενου ανταγωνισμού· ν' αλλάξουν εκείνες τις εθνικές ρυθμίσεις που αύξαναν το κόστος παραγωγής και κυκλοφορίας των εμπορευμάτων τους και να δημιουργήσουν ένα νέο θεσμικό πλαίσιο οικονομικής διακυβέρνησης που να στηρίζει τα συμφέροντά τους σε πλανητική κλίμακα. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα εργάτες, κοινότητες και χώρες να επιδοθούν σε μια τρελή «κούρσα προς τον πάτο», μια παγκόσμια υποτίμηση της εργατικής δύναμης. Αυτή η τάση πιστεύει ότι η επιστροφή στον εθνικό προστατευτισμό είναι λάθος απάντηση στην παγκοσμιοποίηση και ότι όσοι εστιάζουν την προσοχή τους στο ζήτημα της εθνικής κυριαρχίας εμποδίζουν την κατανόηση της σημερινής παγκόσμιας κατάστασης και

υποσκάπτουν τις προσπάθειες για μια υπερεθνική συνεργασία και για την επιβολή καλύτερων διεθνών κανόνων στην παγκόσμια οικονομία.

Αυτή η τάση στηρίζει όλες τις κινήσεις που επιδιώκουν την «αναδιανομή της εξουσίας», τη δημοκρατική αυτοκυβέρνηση σε τοπικό και εθνικό επίπεδο, την αυτοδιαχείριση των χώρων εργασίας, των σχολείων και των γειτονιών, τον εκδημοκρατισμό του ΔΝΤ, της Παγκόσμιας Τράπεζας και του ΠΟΕ, την προώθηση ενός «παγκόσμιου κεύνσιανισμού» που θα τονώσει την αγοραστική δύναμη των εργατών. Και ονομάζει αυτή τη διαδικασία «παγκοσμιοποίηση από τα κάτω» ή «κοινωνία πολιτών χωρίς σύνορα».¹³

β) Στους τριτοκοσμικούς θεωρητικούς της «εξαρτημένης ανάπτυξης», όπως ο Σαμίρ Αμίν, που θεωρούν ότι η παγκοσμιοποίηση στη σύγχρονη μορφή της υπάρχει εδώ και δύο αιώνες (αν όχι και από πιο παλιά). Το πρόβλημα για τον Αμίν είναι ότι η παγκοσμιοποίηση είναι πολωτική και ακρωτηριασμένη, γιατί «η παγκόσμια οικονομία διαφοροποιείται στην όλο και πιο βαθιά διχοτόμηση κέντρου-περιφέρειας». «Η πόλωση», λέει, «είναι χαρακτηριστικό ενδογενές της παγκόσμιας εξάπλωσης του κεφαλαίου... Ενώ η εμπορική της διάσταση (εμπόριο αγαθών και υπηρεσιών) συνεχώς επεκτείνεται και στον τομέα της διεθνούς κυκλοφορίας του κεφαλαίου, η αγορά παραμένει τεμαχισμένη καθώς η εργασία και η παγκόσμια μετανάστευση εργατών εξακολουθούν να υπόκεινται σε ελέγχους... Ο φιλελεύθερος λόγος, υποκρινόμενος ότι δεν γνωρίζει την πραγματικότητα αυτή, παραμένει ασυνεπής. Ένας πραγματικά συνεπής φιλελεύθερος θα όφειλε να επιμείνει στο άνοιγμα των συνόρων ως προς όλες τις διαστάσεις. Τότε, το εμπόριο, η ροή του κεφαλαίου και η μετανάστευση των εργατών θα δημιουργούσαν τις προϋποθέσεις εκείνες για την ομογενοποίηση σε παγκόσμιο επίπεδο, μιας αυθεντικής παγκοσμιοποιημένης οικονομίας... Κάτω από την οπτική αυτή, η

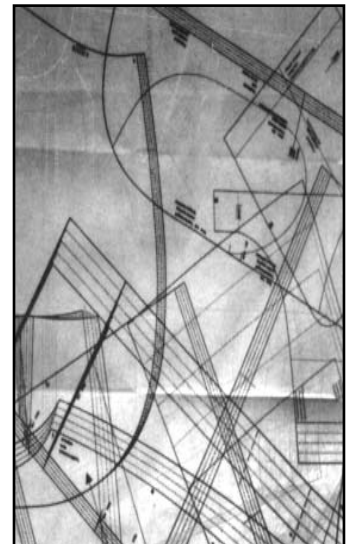
¹³ Βλ. Jeremy Brecher/Tim Costello, *Global Village or Global Pillage* (Βοστώνη, 1994). Στα ελληνικά (στο Αυτονομια νο. 15) υπάρχει ένα άρθρο τους που συνοψίζει κάπως τις απόψεις τους. Σ' αυτό μας πληροφορούν ότι πολλές από τις καθοδηγητικές αρχές της θεώρησής τους για την «παγκοσμιοποίηση από τα κάτω» έτυχαν επεξεργασίας (δηλ. ενσωματώθηκαν) στο Ψήφισμα για μια Βιώσιμη Παγκόσμια Ανάπτυξη, «που συνυποστήριξε μια ομάδα προοδευτικών μελών του αμερικάνικου Κογκρέσου» (τα «προοδευτικά μέλη» του Κογκρέσου που υποστηρίζουν τις απόψεις αυτών των «ριζοσπαστών» υποψιαζόμαστε ότι ανήκουν στο Δημοκρατικό Κόμμα του Κλίντον και του Γκορ). Οι αναγνώστες μας ίσως θυμούνται ότι όταν πρωτομιλήσαμε το 1995 (Τα Παιδιά της Γαλαρίας νο. 5, σ. 27) για τη **νέα σοσιαλδημοκρατία** είχαμε φέρει ως παράδειγμα το σοσιαλπατριωτισμό των Ζαπατίστας και, κυρίως, αυτήν την τάση του «υπερεθνικού κεύνσιανισμού». Τότε θεωρούσαμε το σοσιαλπατριωτισμό και την «παγκοσμιοποίηση από τα κάτω» ως δύο διακριτές πολιτικές τάσεις. Στο πέρασμα του χρόνου ενσωματώθηκαν στο ίδιο κίνημα που σήμερα είναι γνωστό ως *antiglobalisation movement* (αγγλιστί).

παγκοσμιοποίηση (την οποία οφείλουμε να χαρακτηρίζουμε ως χρηματοοικονομική) δεν προκύπτει ως το προϊόν ενός αντικειμενικού καταναγκασμού, όπως υποστηρίζει ο λόγος που προσπαθεί να τη νομιμοποιήσει, αλλά, αντίθετα, συνιστά μια στρατηγική». Η στρατηγική στην οποία αναφέρεται ο Αμίν είναι η νεοφιλελεύθερη πολιτική διαχείρισης της κρίσης των μεταπολεμικών ρυθμιστικών συστημάτων. «Αυτές οι πολιτικές διαχείρισης των κρίσεων έχουν μια παγκόσμια διάσταση, και εφαρμόζονται προκειμένου να επεκταθούν οι περιοχές στις οποίες μπορούν να γίνουν χρηματοοικονομικές επενδύσεις ως μια εναλλακτική λύση απέναντι στη μείωση των παραγωγικών επενδύσεων (ελλείπει δυναμισμού στη ζήτηση)». Σήμερα, μετά την κρίση στη νοτιοανατολική Ασία, «το τρίπτυχο της νεοφιλελεύθερης πολιτικής του “ανταγωνιστικού αντιπληθωρισμού”, της μονόπλευρης ρύθμισης της παγκοσμιοποίησης από τις πολυεθνικές και του χρηματισμού βρίσκεται ήδη σε κρίση». Θεωρεί λοιπόν ότι για να μην πληρώσουν την κρίση οι «λαϊκές τάξεις» της νοτιοανατολικής Ασίας και οι συνταξιούχοι στη Δύση πρέπει να διατυπωθούν κάποιες εναλλακτικές προτάσεις. Επειδή πιστεύουμε ότι οι προτάσεις του αποτελούν μια από τις πιο ολοκληρωμένες εκφράσεις της σοσιαλδημοκρατίας σήμερα τις παραθέτουμε αυτούσιες:

«Χωρίς περιστροφές δηλώνω ότι δεν είναι δύσκολο να συλλάβουμε αυτές τις εναλλακτικές προτάσεις πάνω στη βάση ορισμένων προφανών αρχών: τη ρύθμιση των αγορών σε όλα τα επίπεδα προκειμένου να επαναφέρουμε την πλήρη απασχόληση και να μειώσουμε τον εφεδρικό στρατό στην περιφέρεια, την αναδιοργάνωση των κεφαλαιουχικών αγαθών με την προοπτική διοχέτευσής τους προς τις παραγωγικές επενδύσεις, την ανακατασκευή των δημοσιονομικών και νομισματικών συστημάτων μέσα από το πρίσμα οργανωμένων τοπικών πλάνων που θα δημιουργήσουν τις συνθήκες για μια επαναδιαπραγμάτευση της παγκοσμιοποίησης, τον εκδημοκρατισμό των κοινωνιών και την ενίσχυση των δεσμών ανάμεσα στα ανθρώπινα, στα πολιτικά και στα κοινωνικά δικαιώματα (το δικαίωμα στην ασφάλεια, στην εργασία, στην εκπαίδευση και στην υγειονομική περίθαλψη). Αλλαγές τέτοιας μορφής σίγουρα θ' απαιτούσαν την εγκαθίδρυση ορισμένων θεσμών, τόσο σε εθνικό επίπεδο (με την εισαγωγή νέων μορφών κρατικής παρέμβασης) όσο και σε τοπικό και διεθνές επίπεδο. Δεν είναι δύσκολο να φα-

νταστεί κανείς τις μορφές πάνω στις οποίες θα πρέπει να βασιστούν οι θεσμοί που θα κληθούν ν' αντικαταστήσουν την Παγκόσμια Τράπεζα, το ΔΝΤ ή τον ΠΟΕ, αλλά ούτε και τις μεταρρυθμίσεις που θα μπορούσαν ν' αναζωογονήσουν τον ΟΗΕ (στον τομέα της διαχείρισης του εμπορίου και της μεταφοράς κεφαλαίου και τεχνολογίας, μέσα από μια αναδιοργανωμένη UNCTAD, για την ασφάλεια των λαών και των εθνών). Αυτές οι εναλλακτικές προτάσεις εγγράφονται στην προοπτική δημιουργίας ενός πολυκεντρικού κόσμου, ο οποίος θα διασφαλίζει τα ατομικά και εθνικά επίπεδα αυτονομίας προκειμένου ν' ανυψωθεί η δημοκρατική και κοινωνική πρόοδος, και συνεπώς να μεταβούμε προς μια “άλλη παγκοσμιοποίηση”».

Η αναφορά του Αμίν στην UNCTAD (United Nations Conference on Trade and Development — Συνδιάσκεψη του ΟΗΕ για το Εμπόριο και την Ανάπτυξη) δεν είναι καθόλου τυχαία. Η UNCTAD ιδρύθηκε το 1964 και ήταν μια απόπειρα των «αναπτυσσόμενων» και των «υπανάπτυκτων» χωρών ν' αντιμετωπίσουν το χάσμα που τις χώριζε από τις «αναπτυγμένες» χώρες. Εκεί σχηματίστηκε η Ομάδα των 77 (G-77) στη βάση της πρότασης του τότε Κινήματος των Αδεσμεύτων για μια Νέα Διεθνή Οικονομική Τάξη. Οι διαμάχες στο εσωτερικό της Ομάδας και του Κινήματος δεν τους επέτρεψαν ποτέ να συγκροτήσουν ένα ενιαίο μπλοκ που θα κατάφερνε να επαναδιαπραγματευθεί επιτυχώς τις οικονομικές σχέσεις του με τη Δύση. Οι προσπάθειες που έκαναν μέσω της UNCTAD ν' αντικαταστήσουν την κυριαρχία του «Βορρά» με μια ρύθμιση της παγκόσμιας αγοράς και των τιμών των εμπορευμάτων που παρήγαγαν προς όφελος της ανάπτυξης του «Νότου» έλαβαν τέλος με τη συνάντηση στο Κανκούν το 1982 (για την οποία έχουμε μιλήσει παραπάνω). Η G-77 υπάρχει και σήμερα και αριθμεί 133 χώρες του «Τρίτου Κόσμου». Στην τελευταία της συνάντηση στην Αβάνα τον Απρίλιο του 2000 χαιρέτισε τις διαδηλώσεις στο Σιάτλ, όπως και οι διαδηλω-

τές του Σιάτλ είχαν χαιρετίσει την άρνηση των (καθόλα νεοφιλελεύθερων) ηγετών της G-77 να υπογράψουν τις συμφωνίες που τους πρότειναν οι καπιταλιστικά αναπτυσσόμενες χώρες στην τελευταία (αποτυχημένη) συνδιάσκεψη του ΠΟΕ, το Νοέμβριο του 1999. Μια αναδιοργανωμένη UNCTAD, που θα προωθήσει και θα προστατεύσει τη βιομηχανική ανάπτυξη στο Νότο επιβάλλοντας ελέγχους στις εισαγωγές και την κίνηση των κεφαλαίων, παραμένει το όνειρο όλων των τριτοκοσμικών σοσιαλδημοκρατών (βλ. την αρθρογραφία του Walden Bello, διευθυντή της οργάνωσης Focus on Global South από την Ταϊλάνδη και ενός από τους σημαντικότερους οργανικούς διανοούμενους του «κινήματος ενάντια στην παγκοσμιοποίηση»). Νομίζουμε ότι δεν είναι δύσκολο να φανταστεί κανείς πως ένας πολυκεντρικός καπιταλιστικός κόσμος «εθνικής και τοπικής αυτονομίας» δεν θα ήταν τίποτα άλλο από **αποκεντρωμένος ιμπεριαλισμός** και συνέχιση της εκμετάλλευσης της εργασίας.

γ) Σε μια τρίτη κατηγορία θα μπορούσαμε να εντάξουμε εκείνους τους αριστερούς που δεν επικαλούνται κανέναν «αντικαπιταλισμό», ούτε καν προσχηματικά. Οργανώσεις όπως η ΑΤΤΑΚ και διανοούμενοι όπως οι εκδότες της Le Monde Diplomatique, ο Πιέρ Μπουρντιέ ή ο Κώστας Βεργόπουλος θεωρούν την παγκοσμιοποίηση απλό ιδεολόγημα και θέλουν να προστατέψουν τις υπάρχουσες εθνικές οικονομίες και την αγορά εργασίας από την καταστροφική επεκτατική δράση του χρηματιστικού κεφαλαίου. Τη λογική αυτής της τάσης («τα ελάχιστα όρια της οικονομίας που πρέπει να παραμείνουν σεβαστά») εκθέτει πολύ καθαρά ο Βεργόπουλος:

«Η μητέρα της δημοκρατίας, η αστική τάξη, στην εποχή μας έχει την τάση να εγκαταλείπει την κόρη της και να προσφεύγει σε ολοένα και δεσποτικότερες μορφές χρήσης της κρατικής εξουσίας. Κατά τις δύο τελευταίες δεκαετίες, το πολιτικο-κοινωνικό σκηνικό στην Ευρώπη και στον κόσμο έχει μεταβληθεί ριζικά. Με κεντρικό ιδεολόγημα αιχμής την παγκοσμιοποίηση και το μονεταρισμό, έχουν εξαπολυθεί στην εποχή μας πολύπλευρος αντιδραστικός ρεβανσισμός και κοινωνική αντεπανάσταση σε παγκόσμια κλίμακα. [Κάτι σαν παλινόρθωση της αντι-αστικής μοναρχίας, δηλαδή!]. Όμως, η διερεύνηση των εμπειρικών στοιχείων δείχνει με πειστικότητα και ακρίβεια ότι μέχρι σήμερα, η παγκοσμιοποίηση προχωρεί κυρίως στον εγκέφαλο των κυβερνήσεων και πολύ λιγότερο

στην πραγματικότητα... Οι σύγχρονες κοινωνίες εγκαθίστανται ραγδαία σε συνθήκες όχι απλώς δικτατορίας των αγρών και των χρηματιστηρίων, αλλά ειδικότερα ολοκληρωτισμού του νέου «χρηματιστικού κεφαλαίου»... Συνθλίβονται σήμερα με αλαζονική περιφρόνηση οι έννοιες του πολίτη, του εργαζόμενου [!], του εργατικού δικαίου, του κοινωνικού συμβολαίου, της κοινωνικής συνοχής και της κοινωνίας... Εκτελωνίζεται, ακόμα και με συμμετοχή κάποιων αριστεράς, η άποψη ότι τα χρηματιστήρια νομιμοποιούνται να ρυθμίζουν τις παραμικρές λεπτομέρειες της ζωής των πολιτών, ενώ το κράτος δεν έχει κανένα δικαίωμα ούτε δυνατότητα παρέμβασης στο πεδίο αυτό [;!]. Ο καπιταλισμός ως παραγωγικό σύστημα δεν εμπεδώνεται περισσότερο, αλλά αποσταθεροποιείται και συρρικνώνεται συνεχώς [σνιφ!]. Από τη στιγμή που η αστική τάξη εγκαταλείπει και μάλιστα παραβιάζει απροκάλυπτα δημοκρατικές και κοινωνικές αξίες που συνόδευσαν την ιστορική της διαμόρφωση, επικαλούμενη τη σημερινή δήθεν λαίλαπα της παγκοσμιοποίησης, η υποστήριξη αυτών από το λαό και την αριστερά συνιστά σήμερα όχι μόνο ζήτημα τιμής και καθήκον απaráβατο, αλλά και ζήτημα απλής επιβίωσης... Το κράτος έχει αποδείξει ότι διαθέτει μεγάλα περιθώρια ρύθμισης του πλαισίου ανάπτυξης της οικονομίας... Δεν είναι δυνατόν το κράτος, αφενός, να παρεμβαίνει επιδοτώντας επιχειρήσεις με δισεκατομμύρια από το κοινωνικό σύνολο και, αφετέρου, να διαπιστώνει ότι δήθεν δεν μπορεί να παρέμβει, όταν εργαζόμενοι ρίχνονται στο δρόμο αυθαίρετα, κατά παράβαση κάθε προβλεπόμενης διαδικασίας, νομοθεσίας και δεοντολογίας. Θα πρέπει το κεφάλαιο να γνωρίζει καλά ότι υπάρχουν κάποια κοινωνικά και πολιτικά πλαίσια απαραβίαστα, έστω και αν αυτά είναι εθνικά και όχι παγκοσμιοποιημένα... Ένα παρόμοιο τέτοιο ελάχιστο όριο που μετριάξει κάπως την αυθαιρεσία και την αβεβαιότητα στις κινήσεις του κεφαλαίου είναι ο φόρος Τόμπιν που θέτει κάποιο κόστος για κάθε χρηματιστική συ-

ναλλαγή. Η αριστερά αρχίζει σήμερα να συνειδητοποιεί ότι η δικτατορία του κεφαλαίου και των χρηματιστηρίων δεν είναι αναπότρεπτη, αλλά πρέπει και μπορεί να μετριαστεί. Αυτό δεν είναι αναβίωση του κρατισμού, δεν είναι κρατική διαχείριση της οικονομίας, αλλά συνιστά παρέμβαση των πολιτών, του κόσμου της εργασίας, της κοινωνίας προς μετριασμό της ασυδοσίας του κεφαλαίου...».¹⁴

Για το αν η «παγκοσμιοποίηση» είναι απλό ιδεολόγημα, όπως ισχυρίζονται ο Βεργόπουλος, οι Hirst/Thompson, και άλλοι ρεφορμιστές, θα μιλήσουμε περισσότερο στα επόμενα κεφάλαια. Εδώ περιοριζόμαστε στη διαπίστωση ότι αυτή η τάση, σε αντίθεση με τις δύο προαναφερόμενες, δεν έχει ένα συνεκτικό σοσιαλδημοκρατικό πρόγραμμα. Επιδιώκει, όπως φαίνεται κι από τα παραπάνω, περιορισμένες βελτιώσεις του υπάρχοντος συστήματος και, παρότι στηρίζει το έθνος-κράτος, μερικές φορές φλερτάρει ακόμα και με την πολιτική ιδέα της δημιουργίας «ενός υπερεθνικού κράτους, ενός ευρωπαϊκού κράτους καθ' οδόν προς ένα παγκόσμιο κράτος».¹⁵ Πάντως, παρά τις όποιες διαφορές τους, όλοι οι ρεφορμιστές αριστεροί συμφωνούν σ' ένα βασικό σημείο: είτε μέσω των «ειδικών», που σουλατσάρουν με την ίδια άνεση στους διαδρόμους υπουργείων και καταλήψεων, είτε μέσω των διαδηλώσεων «κατά της παγκοσμιοποίησης», η «πίεση από τα κάτω» μπορεί ν' αναγκάσει τις ευρωπαϊκές σοσιαφιλελεύθερες κυβερνήσεις να επαναδιαπραγματευθούν τους κανόνες κυριαρχίας. Οι ρεφορμιστές αναζήτησαν και βρήκαν σύμμαχους παντού: πέρα από τις συνεισφορές των μελών της, ο μεγαλύτερος χορηγός της ΑΤΤΑC, της οργάνωσης που έστειλε γύρω στους 5000 διαδηλωτές στη Γένοβα, ήταν η

Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Η ΕΕ έδωσε στην οργάνωση 800.000 γαλλικά φράγκα τα δύο τελευταία χρόνια.¹⁶ Πρόσφατα, η Susan George, αντιπρόεδρος της ΑΤΤΑC-Γαλλίας, διαμαρτυρήθηκε για το ότι «τα *think-tanks* (δεξαμενές σκέψης) και οι οργανώσεις που αντιτίθενται στη νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση αντιμετωπίζουν σήμερα την περικοπή των πόρων τους. Ένα ασυνήθιστο γεγονός είναι ότι οι πρόεδροι των μεγάλων ιδρυμάτων [αναφέρεται στα ιδρύματα Φορντ και Ροκφέλερ] παρακολουθούν προσωπικά τις αναθέσεις κεφαλαίων των υπεύθυνων των προγραμμάτων τους, και ειδικά αν αυτοί οι υπεύθυνοι έχουν χρηματοδοτήσει στο παρελθόν ομάδες που ανήκουν στον «αστερισμό του Σιάτλ»».¹⁷

Πιστεύουμε ότι η μεταστροφή των ιδρυμάτων και των εταιρειών που χρηματοδοτούσαν το κίνημα έχει σχέση με τις γενικότερες αλλαγές στο διεθνές πολιτικο-οικονομικό σκηνικό:

—καθώς η κρίση γινόταν όλο και πιο αισθητή τελευταία, οι εταιρείες και τα ιδρύματα, των οποίων ο πλούτος συνδέεται άμεσα με το χρηματιστήριο και ειδικότερα με τις «επενδύσεις» στις υψηλής τεχνολογίας επιχειρήσεις, έβλεπαν τα εισοδήματά τους να συρρικνώνονται και είχαν αρχίσει το τελευταίο χρόνο να περικόπτουν τις δωρεές προς τις οργανώσεις ανθρωπίνων και λοιπών δικαιωμάτων

—οι αναγκαίες δόσεις απαξίωσης σταθερού και ανθρωπίνου κεφαλαίου που απαιτούνται για να βγουν οι καπιταλιστές από την κρίση, τους έχει οδηγήσει σε μια πολιτική αστυνομικού σοσιαφιλελευθερισμού στην Ευρώπη και παραληρηματικού εθνικισμού στις ΗΠΑ. Έτσι εξηγείται η εφαρμογή της στρατηγικής της έντασης στο Γκέτεμποργκ και τη Γένοβα και η παγκοσμιοποίηση αυ-

¹⁴ Τα αποσπάσματα από Αμίν και Βεργόπουλο προέρχονται από τις εισηγήσεις τους στο διεθνές συνέδριο για το Νίκο Πουλαντζά (Αθήνα, Οκτώβριος 1999. Βλ. το βιβλίο που περιλαμβάνει όλες τις εισηγήσεις, με τίτλο «Η πολιτική σήμερα»).

¹⁵ Πιέρ Μπουρντιέ, «Η ουσία του νεοφιλελευθερισμού», *Le Monde Diplomatique*, Δεκέμβρης 1998.

¹⁶ *Financial Times*, 15-10-2001. Από το ίδιο άρθρο πληροφορούμαστε ότι πολλές άλλες οργανώσεις ακτιβιστών ενάντια στη μαύρη εργασία, ανεξάρτητα media, περιβαλλοντικές ομάδες, κινήσεις για την κατάργηση του χρέους του «τρίτου κόσμου» κλπ., τα έπαιρναν από εταιρείες που ήθελαν να επιδείξουν «κοινωνικό έργο». Π.χ. η Ruckus Society, στο διοικητικό συμβούλιο της οποίας συμμετέχει η Anita Roddick, η ιδρύτρια της αλυσίδας καταστημάτων Bodyshop, έχει χρηματοδοτηθεί κατά καιρούς από την εμπορική πολυεθνική Unilever (η οποία συνολικά έχει διαθέσει 5 εκατομμύρια δολάρια στο «λαό του Σιάτλ») και από το φιλόanthρωπο ιδρυτή του CNN, Ted Turner.

¹⁷ Susan George, «Η φιλελεύθερη τάξη και τα επαίσχυντα έργα της», *Le Monde Diplomatique* (ελλ. έκδοση), 16-9-01.

τής της στρατηγικής μετά την 11η Σεπτέμβρη. Το διεθνές κεφάλαιο, στη σημερινή κατάσταση πραγμάτων, δεν έχει να προσφέρει τίποτα στο «κίνημα κατά της παγκοσμιοποίησης». Το αντίθετο μάλιστα, η κυρίαρχη φράξια του κεφαλαίου και τα δημοσιογραφικά τσιράκια της στις ΗΠΑ έχουν περάσει στην πιο σκληρή μορφή αντεπίθεσης.¹⁸

✱

Στα επόμενα κεφάλαια θα παρουσιάσουμε άλλες ερμηνείες της «παγκοσμιοποίησης» και φυσικά, πιο ολοκληρωμένα, τη δική μας άποψη. Θα διερευνήσουμε τα υπάρχοντα εμπειρικά στοιχεία για να εξακριβώσουμε πόσο έχει προχωρήσει η «πα-

γκοσμιοποίηση» της καπιταλιστικής οικονομίας. Θα παρουσιάσουμε μία-μία όλες τις τάσεις του «κινήματος κατά της παγκοσμιοποίησης» (που περιλαμβάνει και κάποια ριζοσπαστικά στοιχεία) και τις διαφωνίες τους πάνω σε ζητήματα στρατηγικής και τακτικής. Τέλος, θα διευκρινίσουμε τη διάκριση που κάνουμε ανάμεσα σε πολιτικό και κοινωνικό κίνημα.

To be continued

Λασεναίρ
Οκτώβρης 2001

---

¹⁸ Πολλά άρθρα στη Wall Street Journal και στη New Republic (τα αναφέρουν και τα σχολιάζουν ο «Ιός της Κυριακής», στην Ελευθερ., 13-10-01 και η Ναομί Κλάιν στο Nation, 10-10-01) δεν κρύβουν τον ενθουσιασμό τους για το ότι η άνοδος του πατριωτισμού και η σκλήρυνση της κρατικής τρομοκρατίας θα συμπαρασύρει, επιτέλους, και τους «οικοτρομοκράτες». «Για πρώτη φορά εδώ και πάρα πολύ καιρό», λέει ένας αρθρογράφος της Wall Street Journal, «πολλοί φιλελεύθεροι επανεξετάζουν —σιωπηρά προς το παρόν— τη συμμαχία τους με τις αντιαμερικανικές, αντικαπιταλιστικές (sic) δυνάμεις που επί τόσον καιρό αντιμετώπιζαν κατευναστικά, αγνοούσαν ή υποστήριζαν». Φανταζόμαστε ότι δεν είναι λίγοι οι ρεφορμιστές αριστεροί που θα ήθελαν να θυμίσουν σ' αυτούς τους φανατισμένους οπαδούς του «ελεύθερου εμπορίου» που πιστεύουν ότι οι σπασμένες βιτρίνες της Starbucks στο Σιάτλ ανήκουν στην ίδια πολιτική πρακτική με το χτύπημα του Παγκόσμιου Κέντρου Εμπορίου, ότι αυτοί έκαναν ό,τι μπορούσαν για να δακτυλοδείξουν και να καταστείλουν το Black Bloc στο Σιάτλ.

Στη Γένοβα γράφτηκαν και μερικά καλά συνθήματα, αλλά...

